

CONSTANTIN CORNEANU

SUB POVARA MARILOR DECIZII

România și Geopolitica Marilor Puteri
(1941-1945)

ediția a IV-a

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE	13
Capitolul I Situația geopolitică și strategică a României (1939-1941). Opțiuni politico-militare	15
I.1. Geopolitica nu oferă răspunsuri?	15
I.2. Școala geopolitică românească	25
I.3. Considerațiuni geopolitice asupra României	29
I.4. Contradicțiile, pasiunile și neînțelegerile europene.....	33
I.5. Un deceniu de frământări pentru diplomația română	37
I.6. Replica României la problemele deceniului al IV-lea	42
I.7. Urmările crizei rhenane	48
I.8. Instaurarea regimului lui Carol al II-lea (10 februarie 1938).....	54
I.9. München-ul și urmările lui.....	56
I.10. Analize, interpretări și decizii.....	60
I.11. Ultimul efort.....	67
I.12. Război și neutralitate	74
I.13. „Executat Nistru?”	80
I.14. Lașa supunere	88
I.15. Între dezinteres politic și geostrategie	96
I.16. Dualitatea noii puteri.....	100
I.17. Ocuparea alinamentului strategic	110
I.18. Un act fundamental.....	115
I.19. Pregătiri pentru marea încleștare	121
Capitolul II Centrele de putere mondiale și raporturile dintre ele (1939-1941)...	137
II.1. Visuri prăbușite	137
II.2. Secretele național-socialismului	142
II.3. Drumul spre război	145
II.4. Manipularea din umbră.....	149
II.5. Consolidarea puterii național-socialiste	152
II.6. Führerul și Opoziția	163
II.7. Amețitoarele succese	172
II.8. Cavalcada spre iad	180
II.9. Țara contrastelor	188
II.10. Amestecul „forțelor misterioase și iresponsabile”	190

II.11. Insignifiantul rus.....	194
II. 12. O nouă tactică și un nou lider	199
II. 13. Secretele „noii gândiri”	207
II.14. Începerea mobilizării	210
II. 15. Contralovitura germană.....	216
II. 16. Operațiunea „Furtuna”	225
II.17. De la neutralitate la „Doctrina Monroe”	245
II.18. Cucerirea celui de-al doilea cerc geopolitic	248
II. 19. „Elita puterii” și afirmarea unei națiuni	250
II. 20. Politica lui Roosevelt.....	259
II. 21. Falimentarea Imperiului.....	264
II. 22. Puterea armată a unei națiuni	268
II.23. Implicare sporită	274
II.24. În zori dormeau	278
II.25. Moderatorul echilibrului european.....	291
II.26. Anii unor iluzii.....	295
II.27. Principala țintă a INO.....	297
II. 28. Erorile unui Imperiu.....	299
II. 29. Alungată de pe continent.....	313
II.30. Secretele unei „invincibilități”	319
II.31. Decadența iremediabilă a unui Imperiu	326
II.32. Ambiții geopolitice	330
Capitolul III România și Marile Puteri în război (1941-1944)	332
III.1. Marea provocare.....	332
III.2. În culisele unei decizii „controversate”	342
III.3. În sprijinul „frontului rus”	354
III.4. Odessa – proba de foc	362
III.5. Bătălia pentru un statut.....	376
III.6. Fără obiective definite	378
III.7. Neînțelegeri aliate și înțelegeri inter-aliat	383
III.8. Războiul lui Heisenberg	389
III. 9. Controverse strategice.....	399
III. 10. „Pregătirea” păcii	406
III. 11. „Nici un pas înapoi, fără ordinul Comandantului Suprem!”	411
III. 12. Dosarul „capitulării necondiționate”	431
III. 13. Zodia „Bodyguard”	438
III. 14. Filiera suedeză	456
III. 15. Opoziționiștii de la București	467

Capitolul IV 23 August 1944. Implicații geopolitice și strategice în evoluția relațiilor internaționale (1944-1945) 485

IV.1. Neconținutele retrageri și replieri.....	485
IV.2. Pregătirea „Bătăliei pentru Armistițiu”	511
IV.3. Ofensiva Armatei Roșii și politica sferelor de influență	519
IV.4. Calmul dinaintea furtunii.....	525
IV. 5. „Bătălia Armistițiului”	542
IV. 6. „Schwarze Kapelle” și zona neutră.....	560
IV. 7. Execuțați: „Stejar - extremă urgență!”	573
IV. 8. Consecințele unui act unilateral.....	584

Capitolul V Sovietizarea României (1944-1947). De la „războiul cald” la „războiul rece” 592

V.1. „Mai bine n-am fi semnat nimic, rezultatul ar fi fost același!”	592
V. 2. Destrămarea autorității statului și anarhizarea maselor	597
V.3. „Yalta? Yalta sunt eu!”	605
V.4. Măsurile de sovietizare ale guvernului Groza.....	611
V.5. Conferința de la Potsdam și urmările ei	614
V.6. Anul electoral 1946	617
V.7. Spolierea unei țări	618
V.8. Începutul „Războiului Rece”	620
V.9. Sfârșit de drum, început de eră	623

CONCLUZII..... 627

Postfață 634

Lista hărților 636

Lista foto 636

Credite foto..... 637

Indice..... 639

Capitolul I

Situația geopolitică și strategică a României (1939-1941). Opțiuni politico-militare

Motto: „Geopolitica statului trebuie să se regăsească în actele de guvernare ale elitelor politice”

Rudolf Kjellén

I.1. Geopolitica nu oferă răspunsuri?

În cursul uneia dintre numeroasele convorbiri dintre președintele american Ronald Reagan și contele Alexandre de Marenches, desfășurată la Casa Albă în anii '80, oaspetele francez avea să evidențieze, aplecându-se asupra planiglobului, faptul că bătălia dintre marile puteri, la începutul anilor '80, continua să se dea pentru controlul zonelor în care se aflau cele opt elemente chimice strategice¹ indispensabile pe timp de război, ca și pe timp de pace, complexului militar-industrial și, implicit, asigurării securității naționale. Această întâlnire de nivel înalt și discuțiile purtate reprezintă unul dintre cele mai fascinante exemple de analiză geopolitică a intereselor unor Mari Puteri. Dintr-o asemenea perspectivă, cercetarea întreprinsă de noi asupra poziției geopolitice și strategice a României în ansamblul evoluției relațiilor internaționale din perioada 1941-1945 a urmărit să evidențieze modul în care liderii politico-militari ai țării noastre au înțeles și au valorificat importanța așezării geografice, potențialul uman și de materii prime al României, în raporturile dintre marile puteri.

Care au fost „culisele” spectaculoaselor transformări și încleștări geopolitice, cum ar fi putut influența România sau chiar a influențat o parte din deciziile centrelor de putere continentale și mondiale și cum au influențat, acestea, evoluția statului român, care au fost șansele și neșansele noastre, rolul actului de la 23 august 1944 în modificarea echilibrului de putere din arena relațiilor internaționale, etc. reprezintă întrebări fundamentale, cărora am încercat să le clarificăm impactul în cartea de față. Nu se poate înțelege ceea ce s-a petrecut în România și în spațiul european în perioada 1941-1945 fără o privire de ansamblu și fără o înțelegere a evenimentelor politico-militare, diplomatice și economice din anii 1939-1941 cu firești recursuri la memoria istoriei deceniului al IV-lea. Răstimpul anilor 1939-1941 și involburatul deceniu IV, care a premers, prin evenimentele sale politice, militare, economice, diplomatice și sociale, izbucnirea celui de al doilea

¹ Este vorba despre: **germaniu** (folosit în electronica avansată); **titaniu** (în construcția submarinelor de vânătoare, deoarece este un aliaj extrem de rezistent); **magneziu** (la explozivi); **platină** (în domeniul aeronauticii); **mercur** (în sectorul nuclear); **molibden** (pentru producerea oțelurilor); **cobalt** (pentru domeniul nuclear); **columbiu** (pentru aliaje speciale extrem de rare). Se poate adăuga pentru oțeluri: **tungstenul**, **manganul**, **cromul**, toate acestea fiind vitale pentru dezvoltarea complexului militar-industrial și pentru asigurarea apărării. La începutul anilor '80 fosta Uniune Sovietică controla spațiul în care se aflau opt elemente chimice strategice iar Statele Unite zona în care se aflau patru dintre aceste elemente strategice.

război mondial, s-au bucurat de o bogată literatură². Problema unui studiu geopolitic nu poate fi abordată fără a răspunde la întrebarea: ce este geopolitica?

Într-o lecție publică, ținută în aprilie 1899, profesorul de drept de la Universitatea Upsala (Suedia), Rudolf Kjellén (1864-1922), pronunța pentru prima dată termenul de „geopolitică”, dându-i același înțeles cu „geografia politică”, fundamentată de Friedrich Ratzel³. Conceptul va fi reluat de Kjellén, în 1900, în cartea **Introducere la geografia Suediei**, având aceeași conotație.

În 1916, apare cartea lui Kjellén intitulată **Problemele științifice ale războiului mondial**, în care primul capitol este intitulat *Probleme geopolitice*. Kjellén prezintă aici războiul mondial ca o dezlănțuire de forțe între marile puteri, la nivel planetar, puse în mișcare de instinctul lor de expansiune. În prefața la lucrarea colectivă *Marile puteri înainte și după războiul mondial*, el afirmă: „Am văzut Puteri noi ivindu-se prin selecțiune naturală, în lupte și crescând; am văzut Puteri ofilindu-se și pierind; ele sunt supuse deci, în parte, legilor vieții și pot forma ca atare și obiectul chiar al unor cercetări biologice”⁴.

Rudolf Kjellén considera că Puterile Centrale trebuiau să învingă în primul război mondial, în virtutea „legilor naturii”, victoria Aliatilor fiind un accident, iar poporul german aparține unei rase superioare, destinul lui implacabil fiind cucerirea și dominarea lumii occidentale. Apariția, în 1920, a cărții **Bazele unui sistem politic** va conduce la concluzia că geopolitica este una dintre părțile componente ale științei politice, și că ea nu era altceva decât geografia statului ca teritoriu și ca formă de viață. Geopolitica (așezare, forma și teritoriul statului) a fost considerată ca un capitol al științelor politice, iar ulterior Kjellén a ridicat-o la rangul de știință concepută ca unitate politică, formată din cinci componente: *topopolitica*, *morfopolitica* și *fiziopolitica* (analiza așezării, a fizionomiei și configurației statului); *ecopolitica*⁵ (analiza statului ca gospodărie); *demopolitica*⁶ (analiza statului ca neam); *cratopolitica*⁷ (analiza statului ca formă de guvernământ); *sociopolitica*⁸ (analiza statului ca societate).

Analizând structura statelor și, îndeosebi, a marilor puteri din punct de vedere geografic, Kjellén preciza că acestea trebuie analizate ca „«organisme politice», pătrunse de «instinctul de expansiune», unde «selecția naturală» joacă un rol bine definit, iar aceasta este cu atât mai evident atunci «când apar mai multe state mari, ceea ce duce la

² Această literatură se împarte în trei categorii: a) literatura martorilor și a autorilor evenimentelor din perioada 1939-1945; b) literatura perioadei 1945-1947; c) literatura de după 1947.

³ Friedrich Ratzel s-a născut în 1844, la Karlsruhe. Primele studii avea să le urmeze în domeniul zoologiei, la Heidelberg, Jena și Berlin. Își continuă apoi pregătirea la Montpellier, în Franța, timp de un an. Războiul franco-german din 1870-1871 îl obligă să-și întrerupă studiile. Este înregimentat la Baden și ia parte la război împotriva Franței. Rănit, se întoarce la München unde urmează cursuri de geografie și geologie, mai apoi de istorie și de antropologie istorică. Unul dintre profesorii săi este M. Wagner, creator al teoriei migraționiste. În 1876, este numit profesor la Universitatea din München, iar în 1884 la Universitatea din Leipzig.

⁴ A se vedea: Ion Conea, *Geopolitica. O știință nouă*, în **Geopolitica**, Editura Ramuri, Craiova, 1939.

⁵ **Ecopolitica** se subdivide în: a) Emporopolitică - studiul comerțului cu alte state; b) Autarkiopolică - studiul gradului de autarkie a unui stat; c) Economipolică - studiul modului de gospodărie sau de organizare economică.

⁶ **Demopolitica** se subdivide, și ea, în: a) Etnopolitică - studiul neamului; b) Plethopolitică - studiul trupului neamului; c) Psychopolitică - studiul firii neamului.

⁷ **Sociopolitica** cuprinde: a) Filopolitica - studiul satisfacției sociale; b) Biopolitica - studiul vieții sociale.

⁸ **Kratopolitica** se compune din: a) Nomopolitica - studiul formei de stat; b) Praxipolitica - studiul vieții de stat; c) Arhopolitica - studiul despre natura și manifestarea autorității statului.

scăderea acțiunilor statelor mici»⁹. Prin urmare, în concepția lui Kjellén, *geopolitica este geografia statului* sau mai bine zis geopolitica este capitolul de introducere geografică la studiul statului ca formă de viață. Rudolf Kjellén descoperă, din perspectivă geopolitică, diferite caracteristici ale „pozițiilor politice” (ale topopозиțiilor) pentru diverse state europene sau continentale. Statele mari, respectiv marile puteri, dobândesc rol de centre geopolitice, în timp ce statele mici au rolul de secunzi sau de intermediari între aceste state (*statul tampon*) și, ca urmare a acestui fapt, se impune și promovarea unui nou tip de politică, așa-numita politică tampon. *Statele tampon* sunt popoarele dunărene și din câmpia ungară la adăpostul cărora s-a născut și s-a menținut monarhia austriacă și habsburgică, iar mai apoi Austria avea să joace rolul de stat tampon în drumul armatelor otomane spre vestul Europei. Subscriem întru totul viziunii lui Kjellén privind importanța strategică deosebită a acestei linii pentru destinul Europei.

Statele și teritoriile tampon se află, în genere, la intersecția marilor câmpuri sau interese ale geopoliticii. Statele mici au destinul statelor tampon, prin aceasta rolul lor geopolitic amplificându-se considerabil. Este și cazul României. Rudolf Kjellén avertiza că transformarea unui stat în „*piciorul de scaun al unei mari puteri*”, respectiv în pivotul unei configurații geopolitice, poate propulsa acel stat într-o situație extrem de periculoasă. Pentru Kjellén, războiul este un câmp experimental al geopoliticii. Războiul modern presupune nu numai înfrângerea dușmanului în interiorul teritoriului său sau exterminarea populației, ci și mobilizarea unor forțe economice, sociale, juridice și culturale, înainte de a se trece la folosirea forței militare. Un stat, în opinia lui Kjellén, poate fi mai întâi izolat și „*străpuns*” geopolitic. Astfel, se poate prăbuși din interior, iar „*cucerirea*” lui se face fără a se trage un foc de pușcă.

După moartea lui Kjellén, în 1922, geopolitica este intens cultivată în Germania, unde se scrie și se discută așa de mult în domeniu, comparativ cu celelalte țări, încât s-a spus, mai apoi, că geopolitica este o știință germană. În perioada apariției acestei științe, la începutul secolului, Germania tocmai pășea ca mare putere pe scena politică internațională, fiind un stat nou, de curând unificat, afirmându-se tot mai mult ca atare și, drept urmare, cu tot mai largi și mai îndreptățite pretenții la un cuvânt de spus în deciziile de interes internațional.

Friedrich Ratzel (1844-1904), unul dintre inspiratorii de marcă ai lui Kjellén în ceea ce privește geopolitica, a devenit membru și, apoi, președinte al mișcării pangermanice, participând la eforturile de făurire a unui stat german puternic. „*Idealul pentru o mare politică, ce revendică puterea mondială* - scria Ratzel - *constă în combinarea factorilor continentali și maritimi*”¹⁰. În cartea sa **Marea, sursă a puterii popoarelor** (1902), el a insistat asupra importanței armeei navale pentru politica externă a Germaniei. Ratzel a fost cel care a folosit datele geografiei în fundamentarea obiectivelor politice ale statului în raport cu alte state. **Antropogeografia** (1877), **Popoare și Spațiu** (1894) constituie

⁹ Gheorghe Buzatu, Emil I. Emandi, V. I. Cucu, *Geopolitica - Conceptul și structura obiectului*, în **Geopolitica**, vol. I, Editura Glasul Bucovinei, Iași, 1994, p. 15.

¹⁰ Paul Buckholtz, **Political Geography**, New York, 1966, p. 25.

primele sale apariții editoriale, în care se ocupă de repartitia raselor în lume, apelând la concepte darwiniene. Interpretarea biologizantă se va menține și în opera sa principală, *Geografia politică*, apărută în 1897. Ideea-pivot a construcției sale teoretice este asemănarea dintre state și organisme, statul fiind subordonat „acelorași influențe, ca tot ceea ce viețuiește”¹¹. În analizele sale, Ratzel a pornit de la premisa că elementul fondator al statului este înrădăcinarea unei comunități într-un anumit areal geografic. „*Trebuie să constatăm - conchidea Ratzel - tendința spre formare de state tot mai mari în tot lungul istoriei omenesci și nu numai în cursul istoriei scrise*”¹².

Friedrich Ratzel formulează șapte principii ale expansiunii statelor: „a) întinderea statelor sporește o dată cu progresul culturii acestora; b) creșterea spațială a statelor este un însoțitor al altor manifestări ale dezvoltării lor, cum sunt ideologia, producția, activitatea comercială, puterea eforturilor de prozelitism; c) statele se extind prin asimilarea sau absorbirea unităților politice având o importanță mai redusă; d) frontiera este un organ situat la periferia statului și prin amplasarea sa materializează creșterea, forța și schimbările teritoriale ale statului; e) extensia spațială a statului se realizează prin absorbția regiunilor importante pentru proiectele sale - litoral maritim, bazine fluviale, teritoriile cele mai bogate; f) primul impuls pentru extinderea teritoriului este dat din afară de prezența unei civilizații inferioare; g) tendința generală de asimilare sau de absorbție a națiunilor mai slabe se autoîntreține prin înglobarea de noi teritorii”¹³. Importanța granițelor unui stat, în opinia lui F. Ratzel, se află în legătură directă cu mărirea și cu importanța statului, cuantificate prin spațiu, poziție, energia centrului, populație, cultură.

Ratzel va promova ideea potrivit căreia marile popoare au nevoie de spațiu iar pe Terra este loc doar pentru un mare stat. În scrierile sale geopolitice, Friedrich Ratzel vorbește despre destinul pe care Germania îl rezervă Belgiei și Serbiei, într-o viitoare lume în care, în concepția lui, națiunile mici vor trebui să se scufunde, să dispară. Forța unei civilizații istorice stă în forța desființării granițelor și cele trei mari caracteristici politico-geografice ale statului sunt: *poziția, spațiul, granițele*. Prin scrierile sale, geopoliticianul Ratzel a contribuit la fundamentarea conceptului de Mitteleuropa. În 1898, apare, la Leipzig, lucrarea intitulată *Germania, Introducere în știința patriei* care reprezintă o monografie antropogeografică și politică, o aplicare a principiilor științei antropogeografice la spațiul etnic și politic german. Mitteleuropa, în sens larg, este reprezentată de Europa Centrală, care se întinde din Alpi până pe toată lungimea Mării Nordului și de la Canalul Mânecii până pe culmile Carpaților, de-a lungul marilor fluvii europene: Rhinul și Dunărea.

Spațiul geografic al acestei Mitteleuropa, cu Deutschland - patria germană drept centru și cea mai importantă forță politico-economico-militară, cuprinde în proporții aproximativ egale toate formele de relief, beneficiind de o aceeași climă, de o faună și o floră unitar distribuite, cu căi de comunicație naturale etc. Germania urma să aibă, în

¹¹ Gunter Hayden, *Critica geopoliticii germane*, București, 1960, p. 75

¹² *Ibidem*.

¹³ Pierre Galois, *Géopolitique*, Paris, 1990, p. 29.

concepția lui Ratzel, două sarcini politico-geografice majore: a) să facă posibilă recunoașterea sa ca „zonă interpusă” între Occidentul anglo-saxon și Orientul slav, prin protejarea granițelor etnice, strângerea neamului german sub același guvernământ, urmând ca încălcarea granițelor etnice să fie resimțită politic ca violare a granițelor statale; b) având în vedere poziția sa geografică, forța germanilor nu stă decât în constituirea puterii central-europene în defavoarea marilor puteri mondiale: Anglia, Rusia și SUA. Karl Haushofer, în prefața la ultima editare a lui Ratzel, din 1941, avea să-l numească „creator de spațiu și de politică națională”.

În *Zeitschrift für Geopolitik* din 1928, cei patru editori de publicație defineau geopolitica drept „teoria dependenței evenimentelor politice de teritoriu”¹⁴. Generalul Karl Haushofer (1869-1946)¹⁵ avea să descopere termenul de geopolitică în timpul primului război mondial citind cartea lui Rudolf Kjellén. În deceniul al III-lea, în jurul său se vor grupa tinerii profesori de istorie și geografie nemulțumiți de înfrângerea Germaniei și de rezultatele Păcii de la Versailles. Geopolitica devine, în 1919, o disciplină de învățământ universitar în Germania, iar în 1924 se extinde în tot sistemul de învățământ, ca o disciplină cu examen obligatoriu, abordându-se trei grupe de probleme: a) spațiul vital; b) frontierele; c) geopolitica oceanică și continentală.

În 1924 se creează Școala Superioară pentru Politică din Berlin, având o catedră condusă de Adolf Grabowski. Grupul format din Karl Haushofer, Erich Obst, Otto Maull și Herman Lautensach a înființat *Zeitschrift für Geopolitik*. Redactorul-șef al publicației a fost Kurt Vowinkel. Adepții lui Karl Haushofer s-au constituit în *Arbeitsgemeinschaft für Geopolitik*. În 1933, catedra de geopolitică de la Școala Superioară de Politică a fost preluată de Albrecht Haushofer, fiul lui Karl Haushofer, în timp ce Adolf Grabowski se va retrage în Elveția. În cursul anului 1939, are loc transformarea catedrei într-un Institut de Geopolitică, având ca director pe Albrecht Haushofer. Geopolitica devenea astfel, în atmosfera politică a epocii, un ghid pentru viața practică și permitea, totodată, să se treacă de la cunoaștere la putere.

Programul lui Karl Haushofer, redactat sintetic, împreună cu Erich Obst, Otto Maull și Herman Lautensach, preciza: „a) geopolitica este învățătura despre rolul determinant al pământului în desfășurarea evenimentelor politice; b) ea se întemeiază pe baza largă a geografiei, în special a geografiei politice; c) particularitățile spațiilor terestre studiate de geografie arată cadrul geopolitic în care trebuie să se desfășoare toate evenimentele politice cu rezultate durabile; d) pornind de la această constatare, geopolitica își propune să furnizeze argumente pentru acțiuni politice și să fie călăuză în viața politică; e) ea devine astfel o învățătură eficientă în stare să conducă politica practică până la punctul necesar de pe un teren solid; f) geopolitica vrea să devină și trebuie să devină conștiința

¹⁴ Richard Henning, *Geopolitik*, Leipzig-Berlin, 1931, p. 9.

¹⁵ Karl Haushofer s-a născut la 27 august 1869, la München, fiul lui Max și Aldehida Haushofer. În 1887, își începe cariera militară și în 1889 primește gradul de ofițer. Se căsătorește în 1886 cu Martha Mayer-Doss, fiica unui jurist și comerciant din Mannheim. Perioada 1908-1910 și-o petrece în Extremul Orient, ca însărcinat oficial al guvernului german. Combatant pe fronturile primului război mondial, participă și la bătăliile de pe valea Trotușului, în 1916. Din 1919, se dedică geopoliticii și carierei universitare (A se vedea: Hans-Adolf Jakobsen, *Karl Haushofer, Leben und Werk*, 1977).

geografică a statului”¹⁶. Karl Haushofer a considerat tot timpul că umanitatea tinde spre organizări ale „neamurilor” (ale „sângelui”) și spre organizări ale pământului (natural-geografice sau teritoriale). Etno-spiritualitatea și etno-teritorialitatea sunt cele două elemente-cadru de definire a oricărei comunități umane, a celei germane în special, în opinia geopoliticienilor germani. Nu se poate vorbi de identitate în Europa dacă nu te poți defini ca etnie, ca teritoriu și ca spirit.

Ideea care poate unifica prin forța ei mai multe spații de viață este o pan-idee care oferă o imensă perspectivă asupra spațiului. Uniunea Sovietică era pionierul revoluționar al unei idei de economie socialistă, al ideii de putere eurasiatică și pan-asiatică și al unei politici culturale colectiviste iar Statele Unite reprezenta pionierul evoluționist al economiei individualiste și capitaliste, al ideii de putere oceanică, pan-americană și pan-pacifică și al unei politici culturale individualiste. În confruntarea dintre aceste pan-idei victoria uneia sau alteia va da naștere unei Pax Sovietica sau unei Pax Americana. După Haushofer evoluția pan-ideilor către sfârșitul secolului al XX-lea ar putea duce la următoarea configurație: a) *PAN-AMERICA* - o pan-configurație continentală - pacifică a Lumii Noi care ar cuprinde America de Nord și de Sud și Groenlanda; b) *EURAFRICA* - sau o pan-configurație euro-africană - Europa de la nord la sud pe lungimea Vistulei și Prutului la est, fără Finlanda, până în Insulele britanice și Islanda la vest, cu Asia Mică și Peninsula Arabică, întreaga Africă - aflată sub puterea de modelare a unei pan-gândiri germane; c) *PAN-RUSIA* - cu toată partea continentală a Rusiei prelungită până la Vistula și Prut în estul european, cu jumătatea de vest a Siberiei și Mongoliei, fără Manciuria, dar cu Caucazul și Caspică, Podișul Iranian și India - o pan-configurație continentală, controlată de o idee rusă; d) *ZONA DE CO-PROSPERITATE ASIATIC-PACIFICĂ* - cu jumătatea de est a Siberiei (Manciuria) și Extremul Orient asiatic, cu Tibetul și China, Indochina, Coreea, Japonia, Oceania, Malayesia, Australia și Noua Zeelandă, sub egida Japoniei.

Este geopolitica o știință sau o metodă de cercetare? Un răspuns la această întrebare a reflectat nesiguranța și diferențele de opinie existente în rândul geopoliticienilor germani. Karl Haushofer a definit-o, într-un discurs ținut la radio în 1931, mai degrabă un „material de construcție”, decât o știință. Mai apoi, va scrie, în *Zeitschrift für Geopolitik* (nr. 5/1936), că „geopolitica nu este o știință ca atare, ci o metodă de cercetare, o cale spre cunoaștere...”¹⁷. Haushofer opinase că geopolitica nu poate oferi răspunsuri certe decât la „cel mult 25% din cazuri”. Adolf Grabowski a susținut că „geopolitica este o metodă, nu o știință...”. În lucrarea *Elemente de politică*, el va formula „legi politice” care orientează activitatea oricărei mari puteri: a) să stăpânească izvoarele și gurile marilor fluvii; b) să aibă ieșire la mare; c) să-și extindă spațiul din aceeași zonă climaterică; d) să-și extindă spațiul în zone cu altă climă; e) să domine litoralul opus; f) să-și unifice spațiul (includerea grupurilor etnice de peste hotare); g) să ocupe capete de pod geopolitice și baze avansate de unde să poată invada teritorii străine. Karl Haushofer va reveni asupra conceptului de geopolitică afirmând că ea este un instrument de

¹⁶ Karl Haushofer, *De la géopolitique*, 1985, p. 97 - 101.

¹⁷ *Ibidem*.

înregistrare și de măsurare a repartiției puterii în spațiu, permițând sesizarea forțelor care transformă lumea.

În 1927, Haushofer publică *Grenzen in ihrer geographischen und politischen Bedeutung* (*Importanța geografică și politică a granițelor*), o lucrare al cărei scop este acela de a realiza un tablou general al granițelor și de a redeștepta o conștiință a apărării permanente a granițelor. Mesajul pe care Haushofer a vrut să-l transmită germanilor a fost acela că o geopolitică a apărării sau a securității frontierelor nu trebuie să aibă ca obiectiv numai apărarea frontierelor politice, a granițelor, a granițelor din exterior, ci mai degrabă a granițelor din interior, prin protecția simțului de frontieră printr-o bătălie care se duce cu armele spiritului și cu instrumentele politicului în armată, în economie etc.

Scoala franceză va marginaliza obiectul geopoliticii, pe care o socotea plină de patimă și inexactități, adică o știință numai pentru germani și Germania. Geopoliticianul Jacques Ancel considera că geopolitica era tot una cu geografia politică sau că ea trebuia să se întemeieze pe analize și sinteze foarte riguroase, apelând întruna la istorie și întemeind această geopolitică pe studiul precis al mediului. Geograful Albert Demangeon era de părere că geopolitica ar trebui definită ca „*teorie a acțiunii în spațiul politic*”. Camille Valloux și Lucien Febvre admiteau că geopolitica are ca obiect de studiu mai degrabă problemele politice și economice pe care le pun regiunile sau marile individualități naturale ale planetei, și nu atât problemele politice și economice care să privească un singur stat.

Scoala britanică și cea nord-americană și-au elaborat un alt mod de a aborda problema raportului dintre factorul geografic și relațiile dintre state (*teoria puterii maritime* - A. T. Mahan; *teoria țării inimă* - H. J. Mackinder; *teoria reliefului țărmurilor* - N. J. Spykman). Englezul Ernst H. Short a propus o viziune globalistă asupra structurii obiectului geopoliticii, susținând că geopolitica are ca obiectiv stabilirea unor tablouri sugestive ale lumii de după război, insistând asupra relațiilor dintre state și scoțând în relief anume considerații de ordin nu numai național și internațional. Referitor la structura și la obiectivele urmărite de geopolitică, amiralul american Alfred Thayer Mahan scria că noul statut științific al geopoliticii constă în fundamentarea acesteia prin geostrategie. Geopolitica urmărește valoarea strategică a poziției geografice a unui stat, care este relativă și care trebuie pusă de acord cu capacitatea sa de a proiecta puterea. „*Trei ar fi directivele - scria Alfred Thayer Mahan - ce trebuie analizate în acest sens: poziția geografică limitrofă pe o întindere însemnată cu Oceanul Planetar; absența unor vecini puternici; o mare capacitate navală și un potențial militar ridicat al forței marine*”¹⁸. În cartea *The Interest of America in Sea Power* (1897), amiralul Mahan considera drept criteriu pentru ierarhizarea puterilor, gradul în care sunt stăpânite mările.

În condițiile în care, la sfârșitul secolului al XIX-lea, zona Pacificului a devenit foarte importantă pentru SUA, are loc o deplasare a intereselor de politică externă americană, succesul depinzând de superioritatea maritimă a SUA și, implicit, de cele două comandamente în caz de război: a) *națiunea trebuie să fie ferită de orice daune grave*

¹⁸ Gheorghe Buzatu, Emil I. Emandi, V. I. Cucu, *Geopolitica...*, vol. I, p. 17.

care pot fi aduse frontierelor sale; b) în acest scop, ea trebuie să posede o marină capabilă să dispute imperiul mării cu inamicul.

Geograful englez Halford J. Mackinder (1861-1942) aprecia *geostrategia* drept *fundamentul geopoliticii*, precizând că sfera acestui concept nu se identifică cu totalitatea elementelor care intră în componența factorului geografic. Conceptul de realități geografice se referă la componentele care rezultă din selecția, combinarea și, mai ales, din atașarea unor semnificații politice și strategice și instituirea unor raporturi de opoziție între ele. Halford J. Mackinder introduce două elemente noi în componența obiectivului urmărit de geopolitică: alcătuirea unei „*noi configurații geostrategice și geopolitice a planetei*”, realizată în conformitate cu „*criteriul distanței geografice*” (rezultată din folosirea aviației) și în termeni de bipolaritate, precum și crearea unor noțiuni specifice geopolitice (*World Island*; *Heartland*; *Pivot Area*).

În ianuarie 1904, Mackinder va susține o comunicare la Societatea Geografică, intitulată *Pivotul geografic al istoriei*, analizând trăsăturile care deosebesc puterile continentale de cele maritime. „Regiunea-pivot” eurasiatică, reprezentată prin toată Siberia și o mare parte din Asia Centrală, era înconjurată de două cercuri: primul cuprindea Germania, Austro-Ungaria, Imperiul Otoman, China și India; al doilea cerc era format din Marea Britanie, Japonia, Canada, SUA, Africa de Sud și Australia. În opinia lui Mackinder, Puterea care va reuși să-și asigure o bază suficient de puternică pe mări dar și pe continent va provoca o ruptură a echilibrului de putere pe plan mondial. H. J. Mackinder revine, în 1919, asupra concepției sale despre „Regiunea-pivot” (*Eurasia*) a politicii mondiale, simplificând la maximum lectura planisferei și vorbind despre o masă continentală unică, înconjurată de oceanul planetar, pe care o denumeste „Insula Mondială” (ansamblul Europa-Asia-Africa). *Inima acestei mase continentale (HEARTLAND) coincide cu Rusia*. Analizele geopolitice au evidențiat că „zona-pivot” eurasiatică și heartland-ul central-estic european reprezintă trambuline esențiale pentru atingerea dominației asupra continentului. „Cine conduce Europa de Est stăpânește heartland-ul; cine conduce heartland-ul stăpânește Eurasia și Africa; cine conduce Eurasia și Africa stăpânește lumea”, sintetiza H. J. Mackinder concepția sa despre geopolitica lumii. Cel de-al doilea război mondial (1939-1945) urmat de perioada „războiului rece” (1945-1990), a relevat pe deplin bătălia care s-a dat și se mai dă pentru dominarea acestui spațiu geografic.

Pentru a se împiedica unificarea politică și economică a masei continentale euro-asiatice, Mackinder propunea crearea unei centuri de state mici, între Austria și Germania, pe de o parte, și Rusia, pe de altă parte. În 1943, revine, în articolul *The Round World and the Winning of the Peace*, asupra conceptului de *Heartland*, propunând înlocuirea lui cu expresiile „regiune-pivot” și „stat-pivot”. Heartland-ul anului 1943 se întindea de la coastele Arctice până la deșerturile Asiei Centrale, iar în vest până la istmul larg care separă Marea Baltică de Marea Neagră. În cadrul acestui Heartland se pot întâlni cea mai vastă câmpie de pe glob și câteva fluvii care străbat această zonă, unele dintre ele vărsându-se în Oceanul Arctic și nefiind accesibile dinspre Ocean, iar altele în mări interioare, cum este Marea Caspică. Această zonă corespundea, în 1943,

cu spațiul URSS, cu o singură excepție: direcția siberiană, respectiv regiunea siberiană, la est de Eneisei, pe care o numește „*Lenaland*”, după numele fluviului Lena. Un Heartland cu o suprafață de 10.000.000 km² și o populație de peste 170.000.000 de locuitori. În cursul celui de-al doilea război mondial, Armata Roșie a apărut o frontieră deschisă spre vest având în spate vastă câmpie a Heartland-ului, cu o imensă valoare strategică, întrucât are pe laturi zone inaccesibile (Oceanul Arctic în nord, masivi munți în sud).

„Dacă Uniunea Sovietică – conchidea Mackinder în studiul din 1943 - termină războiul victoriosă, atunci va fi sigur că este cea mai mare putere de uscat, mai mult, va fi puterea care ocupă poziția de apărare cea mai avantajoasă din punct de vedere strategic. Heartland-ul reprezintă cea mai mare fortăreață de pe pământ și pentru prima dată în istorie este ocupat de o **forță militară care își este suficientă atât din punct de vedere al cantității, cât și al calității**”¹⁹. Mackinder insistă asupra ideii de creare a comunității nord-atlantice în care SUA reprezintă „arsenalul”, iar Marea Britanie un „aerodrom” avansat.

Nicolas J. Spykman (1893-1945) introduce printre obiectivele urmărite de geopolitică și pe acela de „*securitate de stat*”, în componența căreia distinge trei mari categorii de factori: a) *geografici* (mărimea teritoriului, *situare geografică*); b) *economici* (*resurse agricole, industriale și demografice*); c) *politici* (*stabilitate politică, grad de integrare socială etc.*). Printre cele mai importante obiective urmărite de geopolitică, Spykman relevă pe cele care definesc „*stabilitatea stării de securitate*”: a) *rolul strategico-militar al regiunilor de coastă și localizarea acestora*; b) *responsabilitatea ultimă a fiecărui stat cu privire la propria sa securitate*; c) *importanța primordială pe care o reprezintă pentru fiecare stat balanța mondială a puterii*.

În viziunea lui Christian Daudel, structura obiectului geopoliticii poate fi segmentată în trei părți: a) *actualmente geopolitica realizează o nouă sinteză a istoriei, a spațiului teritorial al resurselor morale și fizice ale unei comunități care se situează astfel în ierarhia puterilor, în locul pe care îl ocupă, sau mai curând în locul asigurat de meritele sale*; b) *geopolitica ia în considerare dimensiunea politică a teritoriilor și a activităților care se desfășoară aici*; c) *geopolitica poate fi definită și ca studiu al relațiilor internaționale în general și al raporturilor diplomatice între state în particular*. Christian Daudel distinge în cadrul obiectului de studiu al geopoliticii mai multe subsisteme, care își propun rolul de a fundamenta științific teoriile geopolitice: *geostrategia* (având ca finalitate securitatea și apărarea); *geosofia* (știința de a gândi spațiul); *geopraxis* (haosul și echilibrul sistemelor politice dispuse în spațiu); *geoștiința* (cunoașterea geospațială: instrument de cercetare, reprezentare și explicare).

Michel Foucher scria că „*geopolitica este o metodă globală de analiză a unor situații socio-politice concrete privite după modul în care sunt localizate și după reprezentările obișnuite care le descriu*”²⁰, precum și faptul că geopolitica are în vedere „*determinarea coordonatelor geografice ale unei situații și ale unui proces socio-politic, precum și*

¹⁹ Paul Dobrescu, Alina Bărgăoanu, *Geopolitica*, București, 2001, p. 53.

²⁰ Michel Foucher, *Fronts et frontières: un tour du monde géopolitique*, Paris, 1988, p. 56.

*decriptajul discursurilor și imaginilor cartografice care le însoțesc*²¹. Peter J. Taylor vede în geopolitică disciplina care trebuie să studieze rivalitatea dintre două mari puteri în sensul exercitării dominației statelor puternice asupra statelor slabe de la periferie.

Accelerarea progresului tehnic, formele de distribuție a cunoașterii și deplasarea forțelor politice mondiale determină în plan geopolitic o permanentă reevaluare a factorilor geografici (resurse, poziție geografică) pentru a evita unele repercusiuni pe plan militar. Geopolitica primește astfel un nou sens, acela de a desemna locul și rolul pe care controlul anumitor zone geografice îl are în constituirea balanțelor de putere (regionale sau globale). P. O'Sullivan propune, în sensul acesta, termenul de „*geopolitică alternativă*”, în care amenințarea să apară mai puțin actuală, iar războiul și mai puțin sigur. Privitor la geopolitică, Pierre Gallois considera că aceasta se ocupă cu studiul raporturilor dintre conduita unei politici de putere pe plan mondial și cadrul geografic în care se exercită.

Știință sau o metodă de cercetare? Ediția din 1987 a **Penquin Concise Columbia Encyclopedia** (326 p.) nu-i recunoaște decât calitatea de metodă, „*de analiză politică, evidențiind importanța factorilor geografici (fruntarii naționale și accesul la căile maritime) în determinarea intereselor naționale și a relațiilor internaționale*”. **Hachette. Le Dictionnaire de notre temps** (Paris, 1988, p. 649) recunoaște geopoliticii doar rostul de „*studiu al influenței factorilor geografici asupra politicii internaționale*”. În **Dictionarul enciclopedic român** (vol. II, București, 1964, p. 534), geopolitica era considerată ca fiind o „*teorie antiștiințifică și reacționară care denaturează datele geografiei economice, politice și fizice, încercând să justifice politica de agresiune, care fundamentează, cu ajutorul ei, politica pactelor expansioniste și anticomunismul*”.

Noua Enciclopedie Britanică (1993) consemnează că geopolitica este *analiza influențelor geografice asupra relațiilor de putere în politica internațională*, analiză care vizează, între altele, controlul exercitat asupra unor zone ale globului importante din punct de vedere strategic. **Encyclopedia Blackwell** apreciază că, deși geopolitica examinează comportamentul statelor în funcție de trăsături geografice (teritoriul, climatul, resursele, localizarea în spațiu), ca și în funcție de activități umane (populație, economie, structuri politice, cultură) *esențialul rezidă în studiul configurației relațiilor internaționale în care se inserează un stat*²².

Henry Kissinger aprecia că geopolitica se referă la analiza „echilibrului de putere” și la controlul exercitat de marile puteri asupra anumitor zone geografice. Datorită gravelor interferări ale școlii lui Haushofer cu politica promovată de cel de-al III-lea

²¹ *Ibidem*.

²² Lucrări care definesc geopolitica prin prisma relațiilor internaționale: 1) studiul relației dintre politica internațională de putere și caracteristicile corespondente ale geografiei (Saul Cohen, **Geography and Politics in a World Divided**, 1963); 2) interpretarea politică a unei realități geografice globale (Collin S. Gray, **The Geopolitics of the Nuclear Era**, 1977); 3) relația dintre practica unei politici de putere și mediul geografic (Desmond Ball, **Modern Technology and Geopolitics**, 1983); 4) geopolitica este reprezentarea cartografică a relațiilor între principalele puteri care se confruntă (Robert E. Harkavy, **Great Power Competition for Overseas Bases**, 1983); 5) studiul relațiilor care există între conduita unei politici de putere pe plan internațional și cadrul geografic în care se exercită (Pierre Gallois, **Géopolitique**, 1990) sau definirea lui William Fox pentru uzul organizației NATO, care, pe scurt, se referă la „**aplicarea geografiei la afacerile mondiale**” (Colocviul NATO, 1983).